

Cartes comercials
i lletres de canvi
de Francés Crespo,
mercader valencià

(1585 – 1601)

Edició a cura de
José Manuel Iborra Lerma
Margarita Vila López

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

•
2013

---

*f*onts històriques valencianes

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

© José Manuel Iborra Lerma i Margarita Vila López, 2013
© D'aquesta edició: Universitat de València, 2013
Disseny de la col·lecció: J.P.
Il·lustració de la coberta: Signatura de Francés Crespo.
Maquetació: Inmaculada Mesa
ISBN: 978-84-370-9245-4
Dipòsit legal: V-2729-2013
Impressió: Guada Impressors, S.L.

*E*studi introductori

PRESENTACIÓ

Entre l'extensa documentació de l'Arxiu del Regne de València (ARV), hi ha una secció titulada «Varia» que correspon a documents antics de molts diversos tipus i d'atzarosa procedència. Cadascun dels documents ens podria contar com, redolant, va trobar acolliment en aquesta secció. Tots tenen en comú el fet d'ésser documentació privada, que si haguera seguit la trajectòria normal hauria parat en l'oblit i l'eliminació.

Entre ells, destaca un manuscrit amb la signatura 424 que consta de 209 fulls sense numeració, és a dir, 417 pàgines de lletra atapeïda. Escorcollant pàgines i intentant-ne la transcripció, ens adonarem que hi havia 266 pàgines de cartes mercantils de tipologia variada i d'una perfecta ordenació cronològica. Cal afegir 151 pàgines que contenen les còpies de nombroses lletres de canvi, emeses o retornades de diverses ciutats, de les quals n'hem pogut transcriure 566. El personatge autor de la documentació es el mercader valencià Francés Crespo.

Estem davant d'un llibre registre tant de cartes enviades com de lletres de canvi emeses, semblants en molts aspectes a les «lettres marchandes» de l'afamat mercader castellà Simón Ruiz.¹

La conservació del manuscrit és bona, si en fem excepció d'algunes pàgines que contenen part de les lletres de 1587 i d'altres que són completament il·legibles. Les pàgines, a vegades amb certa dificultat, han estat transcrites íntegrament.

Des de la primera carta, datada el 22 de maig del 1590, fins a la darrera, del 17 d'octubre del 1601, hi ha 215 cartes copiades segons la data cronològica. El llibre de les lletres de canvi comença amb un títol general: «Des de así escomen-

¶ ¹ V. VÁZQUEZ DE PRADA, *Lettres marchandes d'Anvers*, París, 1959. Felipe RUIZ MARTÍN, *Lettres marchandes echangées entre*

Florence et Medina del Campo, París, 1956. H. LAPEYRE, *Une famille de Marchands: les Ruiz*, París, 1955.

sen les còpies de les lletres de cambi...»; la primera es gira el 6 de desembre del 1585 i la darrera el 28 de setembre del 1601.

Les operacions bancàries de Francés Crespo en la Taula de València comencen el 1586, probablement per compliment de la disposició de les Corts de 1585 que tancava les cases privades de canvis, obligant els mercaders a realitzar transferències i pagaments per mitjà de la Taula.² També aquesta interessant sèrie es trenca sobtadament en la tardor de 1601.

L'ESTRUCTURA FORMAL DE LES CARTES COMERCIALS

Per la lectura atenta de les cartes ens assabentem dels diversos tipus que en cal remarcar. Trobem cartes familiars, cartes *d'avís*, certificats fiscals, cartes *d'indemnitat* i un nombrós grup de cartes de relació amb corresponsals i altres mercaders situats en diverses places financeres.

Entre les cartes enviades a Nàpols, n'hi ha 14 adreçades al seu germà Jaume Diego que s'expressen en un to familiar. Abunden les notícies de la salut dels parents i els naixements i òbits dels xiquets. En un to més mercantil apareixen recomanacions respecte de banquers de Nàpols i funcionaris espanyols que dominen la política local napolitana. Tot açò no obsta perquè Crespo incloga durs retrets al seu germà, per la conducta balafiadora que l'impulsa a reclamar els 200 ducats anuals procedents del testament del seu pare, que administra Francés Crespo (carta 126).

Les 64 «cartes d'avís» (així les anomena Crespo) són molt importants: estan adreçades a Medina del Campo i contenen acuradament els detalls de les lletres de canvi lliurades i les operacions financeres subsegüents. L'esquema d'aquestes cartes és el següent:

1. Darrere de la salutació, es manifesta l'acord, o en el seu cas, l'ajust de comptes respecte del resultat de la fira precedent.
2. Enumeració detallada de les lletres de canvi lliurades «per mon compte».
3. Enumeració de les lletres emeses per «enquentro», lletres de particulars on Crespo actua d'avalista, i per això les acompanya a vegades una «sotascrita».
4. Per últim una expressió molt repetida: «tot a sobres de mi» amb promesa de donar el compliment degut.

En les «cartes d'avís» és fàcil trobar les lletres de canvi, per això degueren anotar-se al mateix temps.

¶² H. LAPEYRE, *La Taula de Cambis*, València, 1982, p. 322.

Hem trobat sis cartes de contingut fiscal que certifiquen la promesa de pagament dels diversos impostos sobre el tràfic mercantil: el peatge, la lleuda, la quema i les cises, a més del nou impost sobre les sedes. A vegades consta que es paguen per *concert* entre les diverses institucions valencianes. El seu estudi pot matisar i fer comprendre millor l'aplicació real de les taxes que es coneixen dels esmentats impostos, així com l'impacte de la pressió fiscal sobre els negocis exportadors. També trobem referències al famós *almojarifazgo* o almoixerifat, drets duaners de Sevilla (carta 64 [9] y 68 [10]).

Ens queda el dubte de si les expressions «carta d'indemnitat» i «sotascrita» es refereixen al mateix document, és a dir, a un aval que estén Crespo a terceres persones amb la promesa de pagar «plana i mercantilvolament». Mentre que les «sotascrites» tenen una redacció mínima, tan sols la referència al seus beneficiaris, les quatre cartes «d'indemnitat» presenten un text notarial extens amb totes les clàusules i promeses de pagament per part dels beneficiaris de l'aval.³

El grup més nombrós és el de les 125 cartes de relació amb els seus representants, donant-los ordres de compra o venda, interessant-se pels preus corrents i queixant-se molt sovint de la seua conducta personal. Apareixen moltes notícies sobre les previsions de les collites en València (carta 195). Comparacions entre el preus de la «coginilla» a València i a Sevilla (carta 6). Es curiosa la referència a «les almadraves de así de Benidorm» en una importació de «tollines» (carta 20 [9]), o els diversos enviaments d'arròs de la Ribera des del port de Cullera amb destinació a Barcelona, remarcant que «l'arròs no pot ser millor» (carta 125).

Altres cartes remeses a banquers afamats, com els Aldanes o els Parravicinos tenen un caire més financer, on apareixen els beneficis obtinguts per l'aplicació de l'interés i les comissions. Molt sovint aquests beneficis queden emmascarats quan es tracta de lletres protestades o retornades, situació en què la moneda castellana és canviada per un valor superior, marcat en maravedís.

Les destinacions de les cartes són: 46 a Sevilla, 44 a Medina del Campo, 36 a Nàpols, 24 a Barcelona i 14 a Madrid. El eix Sevilla-Medina del Campo és, amb diferència, el més important de l'època, per la plata americana. La segona àrea de relació comercial és el triangle Barcelona, Nàpols, Mallorca per motius geogràfics i històrics. No hi ha cap relació amb Flandes i és escasa amb Lió, Besançon i Piacenza.

Els destinataris de les cartes són en primer lloc els banquers que operen en les fires de Medina del Campo com Pau i Alonso d'Aldana. La relació amb ells i el seu banc ultrapassa el mer tracte financer i arriba a ser cordial. Crespo anota el condol que li causa la mort imprevista d'Alonso d'Aldana, lloant el seu potencial econòmic (carta 68 [12]).

¶³ Miquel Bartomeu SALON lloa el fet que a València, sols per amistat i sense carregar interès, els mercaders subscriuen «litteras camporias quas

vocant *sotascritae*». *Tractatus de Cambiis*, col. 1651. S'inclou dintre de *Comentarium in disputationem de justitia*, t. II, València, 1591.

Sense deixar d'operar amb Pau d'Aldana, comença la relació comercial amb Muzio Parravicino, mercader procedent de la ciutat italiana de Como. Aveïnat a València, s'implicà en els afers de l'avituellament de la ciutat. El seu matrimoni amb Leonor Camarena, filla del mercader valencià Joan Camarena, li va donar a Muzio noves oportunitats, com es pot resseguir en els seus comptes dels llibres majors de la Taula. Crespo va eixamplant la seua relació financera amb altres banquers italians com Ludovico Maggi i Giovano Bononi. Cap al final és molt freqüent la relació amb Ferramonte Parravicino, nebot de Muzio.⁴ Altres destinataris dignes de menció són Jaume Llebre a Barcelona i Joan Simonet a Mallorca.

Quan el destinatari és un corresponsal, el tractament és fred i altiu. Els recorda amb insistència les obligacions, els recrimina la poca fidelitat, els envolta en paternals consells de com han de fer els tractes, i els bonega pel balafament de diners que els ocasiona el joc i el tracte amb dones. Quan tornen a València, a banda d'insultar-los, no té mirament a posar-los en la presó com fa amb Antoni Proens (carta 61).

LES LLETRES DE CANVI

El manuscrit inclou la còpia de 559 lletres de canvi que sovint podem trobar en les *cartes d'avís*. El 82,8% de aquestes lletres van o vénen de Medina del Campo. Concretament, 311 hi van i se'n retornen 152, no sempre per causa de protest. Les enviades a Medina del Campo anoten sempre la fira en què surtiran efecte: febrer, juny i octubre.

La moneda utilitzada és la «castellana», moneda fictícia amb un valor de 485 maravedís, de la qual Crespo anota sempre el canvi en lliures i sous valencians. S'inclou també en el cos de la lletra una comisió del 0.7% i, a vegades, un tipus d'interés que oscil·la entre el 4% i el 7%.

Hi ha diversos tipus de lletres, desde les normals amb quatre persones que actuen: en origen, el prenedor i el lliurador, i en la fira el beneficiari i el lliurat. A vegades van acompanyades d'aval o «sotascrites» del mateix Crespo. En moltes ocasions el beneficiari i el lliurat són la mateixa persona, i s'indica amb l'expressió «pagaran a si mateixos». En altres lletres s'inclou un compte particular que respon als arrendaments de delmes que Crespo concerta amb l'arquebisbat de València. Són freqüents les referències als delmes de Beniatjar, Cocentina, Alberic, Xàtiva, Ontinyent, les rendes de l'ardiaca de Morvedre, els drets senyoriais del duc de l'Infantado a Alberic, etc. A vegades se citen els noms del corredor i del notari amb els honoraris que els pertoquen.

¶ ⁴ M. OSTONI, «Da Como a Milano attraverso la Spagna: la carriera de Muzio Parravicino

(1599-1615)», en *Felipe II y la monarquía hispánica*, Madrid, 1998, pp. 585-608.

Les lletres adreçades a Sevilla s'encapçalen amb l'expressió «al usat», que vol dir que no hi ha fires i per tant apareix una data concreta de pagament. La moneda utilitzada és el ducat de 275 maravedís. En aquestes lletres apareixen els noms de banquers privats com ara Andrés de Ecija i Pedro Villamor, relacionats també amb els mercaders barcelonins Pau i Miquel Puiggener (lletra 1588/22). En tot cas, s'adverteix que en aquella època l'eix Sevilla-Medina del Campo domina l'activitat econòmica i financera.

En les lletres enviades a Barcelona, el canvi es realitza a «lliura per lliura», normalment per enviaments de carregues d'arròs de la Ribera. En les remeses a Lió la moneda emprada es el «scut de or del sol» amb una cotització de 23 sous 8 diners valencians. Les hostilitats obertes amb França per l'assassinat del rei Enric III en agost del 1589 determinen la fi de les bones relacions de Crespo en aquesta plaça, on negociava amb els Bonvisis, Caponis i Saulís. Les 7 lletres adreçades a Mallorca tenen relació amb negocis en Sevilla i estan valorades en rals de 13 sous 4 diners valencians. En la carta 52 es relata el procediment del protest amb les despeses subsegüents, perquè el mallorquí Cosme Proens no pot realitzar el pagament.

El trasllat de les fires de Besançon a Piacenza per motius de seguretat s'anota el 1600 en lletres que hi són lliurades. De manera semblant, el 1601 el trasllat a Burgos de les fires de Medina del Campo es nota en les destinacions de les lletres.

Algunes lletres de canvi donen a entendre l'inici de la pràctica de l'endossament a tercers amb la clàusula «i ausent a...» (lletra 1588/5). En una altra lletra (1588/22), Camarena ordena a Crespo que pague «a don Martín Bellvís y ausent a Joan Mata» 613 castellanés. El pagament es va produir a favor de Joan Mata segons consta en la Taula.⁵ Raymund Roover dóna molta importància a la pràctica de l'endossament de lletres a tercers, que podria començar a la fi del segle XVI i que suposava un avanç molt important en el món dels negocis.⁶

EL PERSONATGE

Francés Crespo és un personatge fins ara desconegut. No apareix el seu nom en cap publicació que haja pervingut al nostre abast. El corpus epistolar que hem transcrit ens ofereix algunes dades sobre la seua vida familiar i els esdeveniments més notables ocorreguts a València des del 1590 fins al 1601. Els llibres de la Taula de València anoten les seues operacions bancàries també en aquest tram històric. En aquestes cartes, sobretot les adreçades a Nàpols, on el seu germà Jaume Diego

¶⁵ Arxiu Municipal de València (AMV), Taula, llibre 3, fol. 1070. ¶⁶ R. ROOVER, *L'évoluti-*

on de la Lettre de Change, XIV-XVIII siècles, París, pp. 83-118.

actua com a corresponsal, trobem referències als seus familiars, cosa que no els lliura, tanmateix, de les seues imprecacions.

No sabem on va nàixer, ni tampoc no ens dóna referències del seu domicili a la ciutat. Per les cartes ens assabentem que estava casat amb una de les filles dels Montoro i que tingué molts fills, la majoria dels quals moriren quan eren petits (carta 24 [10] i 79 [17]).

Dóna referències de l'endogàmia de aquestes dues famílies de mercaders. El matrimoni de germanes seues amb els Montoro crea una xarxa de negocis compartits, formant companyies comercials. La mort del seu sogre, Antonio Montoro, la comenta amb admiració pels 60.000 ducats que deixa a una descendència nombrosa, pero es lamenta que a ell no li tocarà res (carta 79 [18]).

Les cartes estan plenes de consells i sentències tretes de l'experiència de les activitats mercantils que sovint trasmet als seus corresponsals. Justament, aquests reben admonicions pel balafiament de despeses en cavalls, en dones i per pèrdues en el joc. Mentrestant, els comunica la seua aversió a la banca privada castellana, afectada massa sovint dels *rompimientos* o fallides bancàries, que cita amb freqüència, perquè ell es lliura d'aquests entrebancs. Prefereix que li envien els diners en comptants o a canvi per lletres segures, i també en mercaderies provinents de les Índies com la «cochinilla», les perles i, per damunt de tot, la plata.

En l'any 1590 Crespo compareix davant la Batllia General acusat de frau en el pagament dels impostos del peatge i la quema respecte d'una entrada de 197 lliures de «seda en madeixa», comprada a la Pobra Llarga. Crespo al·lega la llibertat natural de comerç i s'acull al plet començat contra el nou impost sobre la seda. Descriu com es feia el pagament d'aquests impostos:

se acostuma deixar penyora al dit portal per a on entra la dita seda. Y en après per a cobrar dita penyora, ha de pendre albarà de solta de la sisa de mercaderia de la present ciutat de València, y dit albarà de la sisa ha de passar y ser colpejat del peatge per a poder cobrar dita penyora, y lo credencier de dit peatge, quan se ha de colpejar dit albarà de solta, assenta en lo Libre del Manifest del peatge y carrega la quantitat de seda que ha entrat a la persona que la ha entrada en la forma acostumada.⁷

Demostra estar al dia en la qüestió de la prohibició dels canvis fingits o préstecs amb interès, sense que es realitze un vertader canvi entre diverses monedes. Açò ho recomana al seu germà a Nàpols, perquè no faça canvis fingits (carta 138 [4]). En la redacció de les lletres de cambi té cura de manifestar un vertader canvi entre les lliures valencianes i les altres monedes emprades en altres regnes (castellanes, ducats, florins d'or del sol, carlins, etc.) encara que a vegades compareixen el mateix rei.⁸

¶⁷ ARV, Procesos de Bailía, Letra P, 1.007. ¶⁸ M. B. SALON ho té clar contra l'opinió de Francisco de Vitoria: «Regna Castellae, quoad Cambiorum con-

tractum censent velut unum, Valentiae Regnum velut alium diversum et sic de caeteris Regnis». Cf. *Tractatus de Cambiis*, op. cit., art. II, col. 1633.

La seua vida transcorre en la segona meitat del segle XVI i encara albira el primer any del segle XVII. Anota la mort de Felip II i els presagis no massa bons del començament del regnat de Felip III, de qui afirma «que's el príncipe inconstante», malgrat la influència del marquès de Dénia (carta 173 [7]).

Les núpcies de Felip III celebrades a València van ser ocasió de «las mayores fiestas que se podían haser a príncipe del mundo» (carta 184 [12]).

Crespo aprofita l'avinentesa de la presència de la cort reial a València per invitar a la seua casa el secretari del regne de Nàpols, don Bernardino Barrionuevo de qui diu «ofresile mi carrosa por estar su mercet gotoso el caballero» (carta 184, [9]). Però respecte del acostament a la noblesa, pren precaucions, perquè hi ha «caballeros pobres» de dubtosa solvència econòmica (carta 138 [6]), i a banda frueixen del privilegi de no poder ser posats en la presó per deutes (carta 138 [8]).

El negoci de Crespo entropessen a vegades amb la falta de liquiditat o «estrechor de dinero» que es pateix a València (carta 184, [23]). També li va preocupar, i molt, la tercera bancarrota de Felip II, la moratòria de les fires de 1597 i les notícies econòmiques provinents d'altres places. Les cartes revelen una primera època en què s'interessa pel comerç amb Sevilla i, per extensió, a l'Havana, ciutat que cita expressament. El mercat financer el té a Medina del Campo, on van a parar la major part de les lletres de canvi, a vegades protestades i amb retorns. A partir del 1594, passada una mala experiència de comerç de llarga distància, se centra més aviat en l'arrendament dels delmes de l'arquebisbat, atrevint-se i tot amb els delmaris més productius com ara Alberic, Xàtiva, Ontinyent i Alcoi.⁹ La fallida de la collita d'arròs a Xàtiva li ocasiona nombroses pèrdues i es veu en la necessitat d'acudir a l'endeutament. En efecte, en l'estiu del 1600 la població de Xàtiva pateix un atac epidèmic, probablement de tifus o malària, i el governador mana trencar els cavallons dels camps d'arròs per buidar l'aigua estancada quan la collita està ja verolant. Crespo rep una carta del seu soci Jaume de València, que valora les pèrdues generals en setanta mil ducats incloent el terme del Genovés. Açò implica una pèrdua de 4.000 ducats en l'arrendament del delme. La carta indica a Crespo «V.m. represente açò al senyor Patriarca i en breus hores s'hi done remei».¹⁰ No sabem la reacció del Patriarca; sols sabem que Crespo queda endeutat en 2.350 lliures i cerca desesperadament que algú li financie el deute.

Poc després, en la tardor del 1601, tenim una referència de Crespo que és enviat a Roma comissionat pel bisbe i canonges de Sogorb per a resoldre la qüestió de les noves parròquies amb població morisca. Cessen al mateix temps les

¶ ⁹ L'arrendament del delme de Xàtiva en 1597 per valor de 5.575 lliures anuals i duració de quatre anys consta en l'Arxiu de la Catedral de València (ACV), Llibre Delmari 4.392, fol. 16.

¶ ¹⁰ ARV, Mestre Racional, 10.184. És un interessant llibre d'administració de les collites del

delme, per la comptabilitat anual i per cada poble inclòs en el delmari de Xàtiva. S'hi inclouen amb detall els terribles esdeveniments de l'any 1600. Respecte Alberic és igualment interessant el llibre d'administració dels delmes en ARV, Mestre Racional, 9.889.

cartes, les lletres de canvi i les operacions bancàries en la Taula de Canvis. Sembla que Crespo aprofita l'amistat de don Feliciano de Figueroa, bisbe de Sogorb, al que califica «amich y senyor meu» (carta 174 [3]) per a fugir de València. No en tenim més referències, ni de la seua vida, ni dels negocis.¹¹

GLOSSARI DELS MERCADERS I BANQUERS MÉS CITATS

ALDANA, Alonso

Ell i el seu germà Pau tenen un banc amb el qual Francés Crespo (en avant FC) es relaciona a Medina del Campo. Mor sobtadament en desembre del 1593.

ALDANA, Pau

Després de la mort d'Alonso continua la relació comercial de FC amb Pau Aldana en les fires de Medina del Campo. FC li firma una carta d'indemnitat, avalant Jaume Montoro amb la quantitat de 1.460 castellanes. El 1597 FC li demana que li gire 1.000 lliures perquè les necessita per a un pagament de les rendes del duc de l'Infantado. En mig de la supressió de les fires de 1597, FC ordena a Vicent Arinyo que cobre d'Aldana i altres «porque el retorno ha de ser aquí muy trabajoso».

ANGIATO, Bernat i Mancio

Banquers napolitans dels qui FC diu «me ha pesado del fallimiento» o fallida bancària.

BARBA LIMPIA DE FIGUEROA, Pere

Prior de les Junqueres. Personatge de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa, amb el qual Crespo s'interessa per l'arrendament dels delmes de pobles com Sagra i Sanet, Museros, Barxeta i altres llocs de Terol.

BELVÍS, don Lluís

Crespo s'ofereix a gestionar-li el certificat de ser cristià vell i noble, i diu que això «no se hase con poco dinero».

BERGADÀ, Pere Pau

Mercader que recomana a Crespo enviar l'arròs que cull en l'arrendament senyorial d'Alberic a Barcelona, Tarragona i Mallorca.

¶¹¹ P. BORONAT BARRACHINA, *Los moriscos españoles y su expulsión*, València, 1908, t. II, p. 434.

CAMARENA, Joan Baptista

Banquer valencià a qui Crespo recorre freqüentment. Forma companyia comercial amb Pau Puiggener de Barcelona i el seu germà en Flandes. FC també es val de Camarena a Nàpols per a pagar a Jaume Crespo els 100 ducats de l'herència. FC reitera «que Batiste Camarena és amich meu». Per açò hi recorre en lletres que sobrepassen les 1.000 castellanes. Camarena ha pres en administració l'avituallament de la carn per a la ciutat de València, i no en troba en cap lloc, fet que preocupa FC.

CAMPS, Pau

Resident a Sevilla, s'encarrega de donar informació a FC sobre la desaparició de Jeroni Dalfino. És destinatari d'una dramàtica carta del pare de Jeroni Dalfino suplicant-li que busque el seu fill i que pague a FC i aquest li demana «me avisés lo que aí diuen del dit Dalfino». Camps que també és creditor de Dalfino, li indica a FC la conveniència de convocar concurs de creditors, cosa a què s'oposa FC amb l'argument que els pares de Dalfino són «de poco caudal».

CASTRO, Juan Bautista i Antonio de

Homes de negocis castellans amb els quals trafica FC. Són importants les referències a aquests mercaders, perquè foren corresponsals a València de Simón Ruiz. En l'Arxiu Provincial de Valladolid es conserva la correspondència que aquests germans enviaven a Simón Ruiz amb notícies sobre «la largueza o estrechez» monetària de València.

Així diuen que per comprar blat per a la ciutat «se ha consumido toda la buena moneda» (APV, Fondo Simón Ruiz, C. 154 n.º 296, 24.03.1592). I resumint la situació financera de tot l'any diuen «ha habido mucha falta de letras y mucha sobra de dineros» (*ibidem*, n.º 304). Informen a més que del concurs de creditors establert per la fallida de la banca Aliaga «de pérdidas están olvidadas y no hay quien se acuerde dellas» (*ibidem*, 161, n.º 66, 3.08.1593).

CRESPO, Jaume

Germà de FC amb residència a Nàpols. El tema més freqüent en les cartes dirigides a ell és el pagament de les 200 lliures anuals per mitjà de diversos banquers: Jaume Llebre (1590), Pedro de Vilanova, (1591), Pau d'Aldana (1592), Julio Agustín Justiniano (1595).

Davant d'una lletra enviada per Jaume Crespo per valor de 500 rals li respon FC «que yo no soy el Fúcaro para que V.m. haga lo que hase conmigo». «Fúcaro» es el nom popular que tenien els Függers, afamats banquers alemanys. Malgrat tot, FC paga la lletra però li diu «si jo fuese su negro, me trataría mejor». Després, en 1595, li diu encara més «crehe que tengo alguna mina y sier-

to que soy estado a pique de aseptarlos por ver las ninyerías que hase». Avorrit FC del seu germà, demana informació confidencial: «avisarme qué entretenimiento tiene aí el dicho Crespo, si gana salario de ninguna cosa, o de llevar libros de algún mercader o si tiene alguna plasa muerta». I li demana a Pedro Vilanova si poguera trobar-li algun ofici o benefici encara que li costara 500 o 1.000 ducats, amb la condició de llevar-li el maldecap de l'enviament de les 200 lliures anuals i no més. El 1597 li torna a dir que si se'n ve, «nadie le va a ayudar» i le demana informació sobre la collita del blat de Sicília. El 1599 Jaume Crespo ha pogut entrar a treballar en el banc de Santiago de Nàpols, segons FC: «según el trabaxio que tenía, que era no nada el salario que le davan». Després certifica FC «me dizen que V.m. es aministrador del vanco de Santiago y que procura servir con mucha puntualidad y afición». El 1598 FC li fa un retret fort i encés contra el seu germà, tant que li diu «li sertifique que havia proposat de no ascriure-li més».

DALFINO, Jeroni

Fill d'un mercader italià a València, és enviat a Sevilla amb Jeroni Grau i sota la vigilància de Miquel Noguera, formen el trio que organitza FC per a penetrar en els negocis amb «les Índies». Les reiterades cartes a Dalfino contenen una valuosa informació sobre les mercaderies i preus que van i vénen d'Amèrica. FC envia sobre tot seda teixida i en madeixa; fent el paper de «Verleger» s'encarrega d'enviaments d'altres velluters, fins aplegar a una xifra de 4.605 alnes de setins exportats entre 1590 i 1591. A canvi demana «cochinilla», perles, perfums exòtics, tonyines, olives adobades i, sobretot, plata americana. Apartat Guerau dels negocis, queda tot sol Dalfino que de moment realitza les compres i vendes segons les indicacions de FC. Però, a partir de gener del 1592, FC comença a demanar-li comptes de dos anys sense tocar diners. FC recorre a Miquel Noguera per tal que l'informe sobre «la ausencia y ruptura de dicho Dalfino». Aquesta estranya desaparició i la denúncia de FC davant la justícia provocaren una carta del pare de Dalfino, que vol fer-se càrrec dels deutes del fill. La tardor de 1592 passa entre uns rumors segons els quals Dalfino s'ha embarcat fins l'Havana i altres que diuen que l'han vist per Sevilla. FC s'oposa a participar en un concurs de creditors, perquè no confia en la solvència del pare del desaparegut i reitera que li pague les 2.423 lliures, quantitat que no li sembla a FC tan voluminosa com per a fer un «rompiment». FC encarrega el cobrament d'aquesta quantitat a Salvi Cifre i a Miquel Noguera prometent-los una comissió de fins al 20% del cobrament. Per fi sembla que en 1596 ja s'ha normalitzat la qüestió, però desapareix tota relació amb Dalfino. L'efecte d'aquesta aventura americana sobre FC és evident: oblida totalment Sevilla i Amèrica, i se'n torna a l'arrendament dels delmaris més substancials de l'arquebisbat de València.

GUERAU, Jeroni

Citat en la primera carta com a corresponsal de FC a Sevilla, li dóna instruccions sobre el preu mínim de les peces de setins, «per traure lo cabal». FC es queixa sovint de la conducta de Guerau: se'n torna a València quan vol; es fica en altres negocis com l'enviament de garrofes a Sevilla deixant de banda els setins; diu que té un «cavallo alaçany y que jugava con el italiano los ciento y doscientos ducados». En octubre del 1591, FC li retira el crèdit, i com li deu 1.800 lliures, el posa en la presó, i el tracta com a «grandísimo vellaco deslenguado i desvergonzado». Guerau li va reconeixer els deutes amb acta notarial, encara que li vené els setins a Carmona, sens pagar el dret d'almoixerifat de Sevilla. Finalment, sembla que Guerau li paga 100 ducats per mà de Joan de Mesa, a que li deu Martín Sanges en un assumpte tan embolicat, que FC escriu que «plugiera a Dios el día que de Valencia partió, se quebrara las piernas».

LÓPEZ DE MENDOZA, Iñigo

Marqués de Zenete, duc de l'Infantado i senyor d'Alberic. FC s'encarrega del cobrament dels drets senyorials a Alberic, amb necessitat de finançament per part de Muzio Paravasín. Vingué amb la cort de Felip III a València i FC el va haver de regalar durant dos mesos.

LLEBRE, Jaume

Mercader de Barcelona amb qui té molta relació comercial FC, sobretot en la venda d'arròs de la Ribera. La seua correspondència conté moltes dades sobre preus de l'arròs i la seua variació estacional junt amb l'enviament de lletres de canvi.

MONTORO, Antoni, menor

Cunyat de FC, tots dos fan negocis conjuntament a Sevilla, però esperant sempre aclarir els comptes a València. FC li ordena a Montoro que pague la seguretats de les seues robes. La barreja de les peces de roba en Sevilla, provoca els maldecaps de FC, que pensa que s'han venut totes excepte les d'ell. De fet, les bales de roba duen marques distintes; FC posa el seu nom, mentre que les de Montoro «tienen un mundo por marca». FC reconeix quatre peses de setí negre que tiren 286 alnes com de Montoro «per ser sues com també li hi regoneix dit Grau»; per això l'envia a Cadis a cobrar «por quenta mía y suya de siertos deudores». El pagament de 8.400 reals a Montoro per part de Jeroni Dalfino desencadena la discòrdia entre tots i la desconfiança de FC, qui escriu: «per que abaix de cunyat m'ha volgut enganyar». Passada tota la qüestió de Jeroni Dalfino, sembla que tornen als negocis, avalant-se mútuament i, en companyia, fan enviaments d'arròs a Barcelona, procedent de l'arrendament de les baronies d'Alberic i Alcosser. En aquest negoci entren els altres cunyats,

Salvador Montoro i Jaume Montoro, qui va acceptar una lletra de 2.000 rals que FC li mana «que rasgue las sédulas, pues el cambio es ficto». La carta 132 és una «carta d'indemnitat» que FC fa a Jaume Montoro per 1.460 castellanes i a Antoni Montoro per 1.663 castellanes. Comencen després les imprecacions: a Salvador Montoro li dessitja «mejor valiera que muriera por allá» perquè demostra tindre «poco juicio». Malgrat açò, continua la bona entesa amb Antoni Montoro, ja que mantenen compte apart en la Taula per l'arrendament de la baronia d'Alberic.

NOGUERA, Miquel

Apareix, per primera vegada en juny de 1590 com a mercader resident a Sevilla amb qui FC creua lletres de canvi i a qui promet «el debido cumplimiento». FC aconsella a Jeroni Guerau «aveniu-vos ab Noguera y no siau variable» després de presentar-lo com «jove hàbil y que·m té voluntat», però repta Noguera perquè ha venut setins a un toledà i li recorda «que no tenia orde meu de fiar a ningú». Quan FC comença a desconfiar de Guerau i Dalfino, escriu a Noguera i li envia una llarga carta d'advertències, en la qual li demana que nomeni un procurador davant la justícia de Sevilla, que prepare la documentació de València enviada per FC, i que informe si és veritat que Dalfino se n'ha anat a l'Havana. FC confia en la actuació de Noguera «que és de tots molt senyor nostre», i el nomena «procurador mío»; li promet el 10% si cobra en Sevilla i el 20% si açò se efectuara en les Índies. En carta posterior FC li demana informació sobre si les lleis de Castella permeten posar en la presó un jove menor de 24 anys per fallida o «rompimiento», i li demana consell sobre si serà convenient la seua presència a Sevilla «ahunque es mui mi señor i sé sierto hase todo lo que puede». En 1593 FC saluda Cristóbal Ortiz com a procurador, encara que sense trencar la relació amb Miquel Noguera, a qui demana «que busque un hombre de bien que entienda de pleitos». L'última referència a Miquel Noguera es una breu carta en que Jerónimo Dalfino, pare, dóna ordre a pagar-li 148 ducats «que reste divent a Francés Crespo».

Amb la interrupció total dels negocis sevillans, acaben també les referències de Miquel Noguera.

SAULÍ, Joan Baptista i Cristòfol

Mercaders que estan referenciats en les cartes d'avís i als qui recorre freqüentment FC cercant préstecs. Una anotació breu en els Llibres Majors de Taula ens diu en el compte creditor de FC: «A 17 de març 1590 per Joan Batiste y Christòfol Saulí 3.006 lliures, 13 sous, 6» (AMV, Taula II³ 18, foli 1540). Aquesta anotació té relació amb la lletra 1590/3, que amb l'expressió que es paguen «a sí mismos», indica que FC no la va a pagar. La lletra és emesa per un valor de 2.343 castellanes, però es paguen 143 castellanes de més, es a dir, el prés-

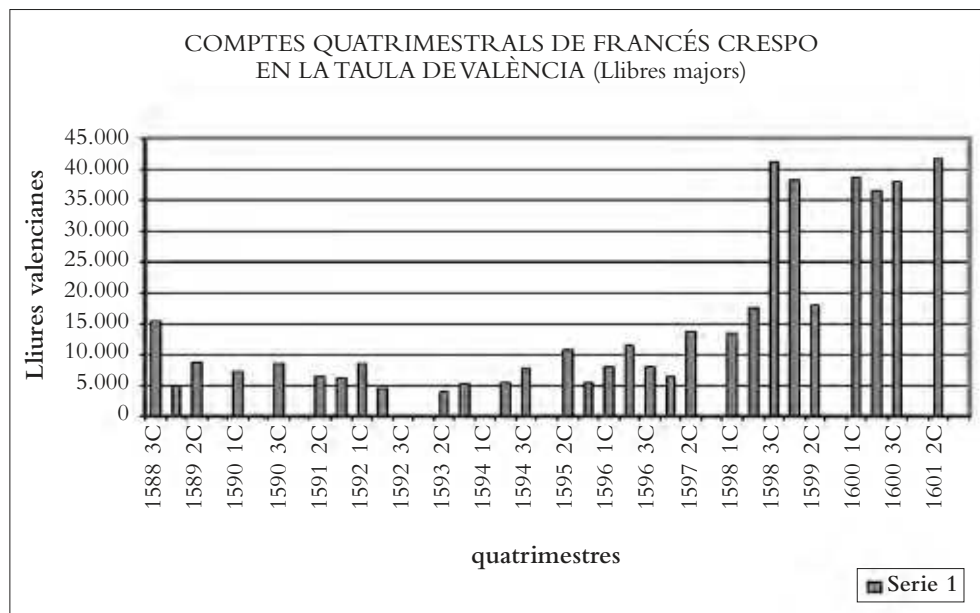
tec amaga en el canvi monetari entre castellanes i lliures valencianes un tipus d'interés del 6%. Açò explica el negoci financer de les lletres de canvi.

TOLEDO, Hernando de

Apareix com a cavaller de l'orde de Santiago, senyor de les Villories i comanador de Sagra i Sanet, poblets dels quals FC s'encarrega de cobrar els drets senyorials. Cosa aquesta que li exigeix fer obres en la casa senyorial de Sagra i, per això li envia a De Toledo el pressupost de dites millores.

VELASCO, Pedro

Mercader amb qui tingué sempre bona relació, fins al punt d'inscriure un compte conjunt en la Taula quan formaren companyia comercial per arrendar els delmaris més grans. La primera referència no pot ser millor «de rico de rico no entiendo que lo sta, que tenia mui buen pasamiento». En les cartes d'avís i en les lletres es freqüent el seu nom per haver format companyia comercial *in solidum*, i es valen d'Emiglio Homedeo de Piacenza «con todo nuestro advantage de nosotros Pedro de Velasco y Francisco Crespo». Açò es nota també en el compte conjunt que s'obrin en la Taula. En efecte, en el Manual de Taula l³ 58, en la data de 17 de novembre del 1597 consten set anotacions correlatives en què els encarregats de recollir i vendre els productes del delme de Xàtiva ingressen, de «contants», els diners de la venda, i ho fan sempre en el compte conjunt. Despres trauen, també de «contants», el salari que s'assignen Pedro Velasco i FC en aquest cas 50 lliures cadascú. Per últim, fan una transferència al compte del ardiaca de Xàtiva: «Dehuen Velasco y Crespo, per ells diem a Vicent Roca de la Serna, artiaca de Xàtiva, mil doscentes lliures 10 sous, dixeren dits girants per la premisia de Xàtiva y paga de Tots Sants propassat» (AMV, l³ 58, 17.11.1597). Anotacions com aquestes es repeteixen en els Manuals de Taula en correspondència amb les cartes i lletres. En el gràfic adjunt es poden observar els sumatoris d'operacions bancàries de Francés Crespo en la Taula de València tal com apareixen en els Llibres Majors, per venciments trimestrals. Encara que falten alguns trimestres, la tendència general es evident: mentre Crespo volgué obrir-se camí en la ruta indiana a través de Sevilla, els comptes no passen de les 10.000 lliures per trimestre. Contrasta, a partir de 1598 amb la nova situació, la recaptació del delmes de Alberic, Xàtiva i Ontinyent, a que s'arrisca, amb èxit, juntament amb Pedro de Velasco, li permet augmentar les operacions bancàries i sobrepassar les 40.000 lliures al trimestre. El trencament abrupte en la tardor de 1601 es deu al viatge que emprén cap a Roma, comissionat pel bisbe i canonges de Sogorb. No queden més notícies de la companyia mercantil de Pedro Velasco y Francés Crespo.

Finalment, hi ha referències en les cartes a les «seguritats» que es pagaven per si de cas hi havia algun accident en la navegació comercial. FC també es dedicà a aquest negoci, encara que ho hem descobert en els seus comptes de la Taula. Assegurava la vida del mestre de Montesa en 100 lliures quan aquest emprenia algun viatge (AMV, l³ 49, 20.08.1592). També sobre mercaderies hem trobat el negoci de la seguretat. Així assegura una nau per 50 lliures en el trajecte Gran Canària-l'Havana i després per 50 lliures més desde «la Gran Canària a les Índies» (AMV, l³ 49, 10.09.1592). Altres trajectes assegurats per FC són València-Mallorca i Morvedre-Gènova, sobre un carregament de vi (AMV l³ 49, 11.09.1592).

També consten les pèrdues per «un dany que hi ha hagut en la sagetia de Anthoni Gautier» i pel qual ha de pagar 16 lliures 10 sous a Marc Antoni Mussefi (AMV, l³ 42, 5.11.1589).

NOTES SOBRE LA TRANSCRIPCIÓ DEL TEXT

Hem fet una transcripció paleogràfica del manuscrit original seguint els criteris usuals i dels editors. En les pàgines en castellà, en cas d'elisió d'alguna lletra, s'utilitza l'apòstrof. En el text català es fa ús normatiu de l'elisió. En alguns casos davant l'absència de la consonant «h» es posa l'accent diacrític per distinguir à (verb) de a (preposició).

La paginació del manuscrit s'inclou dintre del text amb una numeració més petita.

Respecte dels signes monetaris que trobem en l'original són impossibles de reproduir, per això els hem transcrit nominalment: lliures, sous, castellanès, ducats, escuts d'or del sol, carlines, maravedís, per a major claredat i comprensió del text. Hem comprovat que la moneda usual s'anomena «castellana» en femení en el text valencià, mentre que en el castellà es masculí. En les cartes i lletres apareix amb molta freqüència el valor de cada moneda exterior expressat en el canvi en la moneda usual valenciana: lliures, sous, diners.

Agraïm la col·laboració d'Antoni Ferrer Perales en la correcció i millorament del text introductor. No ens oblidem de Nieves Munsuri i d'Ibeth Maria Rodríguez que ens han ajudat en el treball de transcripció i de passar-lo a l'ordinador.

★ ★ ★

Finalment, val a dir que les cartes transcrites en el present volum només són una selecció de les 559 conservades que va anotar Francés Crespo. Considerem que els documents poden servir per extreure informació de l'època, per la qual cosa oferim als possibles investigadors interessats la possibilitat d'accedir als documents transcrits en la seua totalitat.

BIBLIOGRAFIA

- ADROER, A. M. i G. FELIU I MONTFORT, *Historia de la Taula de Canvi de Barcelona*, Barcelona, Caixa de Barcelona, 1989.
- AYATS, J. C., F. UDINA i S. ALEMAY, *La Taula de Cambio de Barcelona (1401-1714)*, Barcelona, Banesto, 1947.
- BARRIENTOS GARCÍA, M., *Un siglo de moral económica en Salamanca (1526-1629)*, Salamanca, 1985.
- BERNAL, A. M., «Sobre los seguros marítimos en la Carrera de Indias», en *Actas del V Centenario del Consulado de Burgos*, Burgos, 1995, pp. 501-627.
- «Introducción», en *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica. Actas del Simposio Internacional*, Madrid, 1999, pp. 13-18.
- «Remesas de Indias: de dinero político al servicio del imperio a indicador monetario», en *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 353-384.
- CARRERES ZACARÉS, S., *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades en la Ciutat e Regne de València (1308-1644)*, València, 1930.
- *La primitiva Taula de Cambis de València*, València, 1950.
- *La Taula de Cambis de València (1408-1719)*, València, 1957.

- CASADO ALONSO, H., «El comercio internacional burgalés en los siglos XV y XVI», en *Actas del V Centenario del Consulado de Burgos*, Burgos, 1995, pp. 177-247.
- «Comercio, crédito y finanzas públicas en Castilla en la época de los Reyes Católicos», en A. Bernal (ed.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 135-156.
- «Crédito y comercio en las ferias de Medina del Campo en la primera mitad del siglo XVI», en Elena García Guerra y Giuseppe di Luca (eds.), *Il mercato del credito in Età Moderna*, Milà, Franco Angeli, 2009, pp. 21-47.
- CLAVERO, B., *Usura. Del uso económico de la religión en la historia*, Madrid, Tecnos, 1984.
- *Antidora. Antropología católica de la economía moderna*, Milán, 1991.
- CONDE Y DELGADO DE MOLINA, R., «Notas sobre la banca valenciana a fines del siglo XIII. Cuentas de Bernat Planell con la Corte», en *Homenaje a Pilar Faus y Amparo Pérez*, València, 1995.
- CORTÉS MUÑOZ, F., «Aportación al estudio de las instituciones mercantiles de la València Foral. La condición jurídica de los mercaderes», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXIV, 1948, pp. 218-225.
- CRUSELLES GÓMEZ, E., *El Maestre Racional de Valencia*, València, 1989.
- DE MERCADO, Tomás, *Suma de tratos y contratos*, Sevilla, 1571.
- DEL TREPPO, M., *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*, Nápoles, 1972.
- DEL VIGO, A., *Cambistas, mercaderes y banqueros en el siglo de oro español*, Madrid, 1997.
- DENZEL, M. A., «From the european to the world. Wide cashless payment system. (16th to 18th centuries). A survey», en A. Bernal (coord.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 705-725.
- DONOSO ANES, R., «Mercado y mercaderes de oro y plata de Sevilla en la segunda mitad del siglo XVI», en A. Bernal (coord.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 213-239.
- DUBET, A., «Una reforma financiera imposible: los erarios públicos y montes de piedad en tiempos de Felipe II», en Martínez Millán (ed.), *Felipe II, Europa y la Monarquía Católica*, Madrid, 1998, pp. 204-226.
- ELLIOT, J. H., *La España imperial 1469-1716*, Madrid, 1996.
- FEBRER ROMAGUERA, M., «Tablas de Cambio privadas y operaciones bancarias en la València medieval», *Anuario de Historia del Derecho Español*, tomo LXV, 1995.
- FLYNN, D., «Imperial monetary policy in global perspective», en A. Bernal (ed.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 355-403.
- FRANCH BENAVENT, R., «La evolución de la sedería valenciana durante el reinado de Felipe II», en E. Berenguer Cebrià (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo*, Barcelona, 1998, tomo I, pp. 289-311.

- GARCÍA, F., *Tratado utilísimo y muy general de todos los contratos*, València, 1583.
Reimpresió en Eunsa, Pamplona, 2003.
- GARCÍA GARCÍA, B., «Los marqueses de Denia en la corte de Felipe II. Linaje, servicio y virtud», en Martínez Millán (ed.), *Felipe II, Europa y la Monarquía católica*, Madrid, 1998, pp. 305-331.
- GARCÍA MARSILLA, J. V., «Crédito y banca en el Mediterráneo medieval: la quiebra del cambista valenciano Francés de Pals (1316-1319)», *Anuario de Estudios Medievales*, 25, 1995.
- GARCÍA SANZ, A., «El seguro marítimo en España en los siglos XV y XVI», en *Actas del V Centenario del Consulado de Burgos*, Burgos, 1995, pp. 445-498.
- GÓMEZ CAMACHO, F., «Globalización, nominalismo y dinero en los doctores españoles de los siglos XVI y XVII», en A. Bernal (coord.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 323-337.
- GONZÁLEZ, M. J., «Metales, precios y pensamiento monetario en Castilla durante el siglo XVI», en A. Bernal (coord.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 307-321.
- GRICE-HUTCHINSON, M., *El pensamiento económico en España*, Barcelona, 1982.
— *Ensayos sobre el pensamiento económico en España*, Madrid, 1995.
- GUIA MARÍN, L., «Los estamentos sardos y valencianos. Analogía jurídica y diversidad institucional», en Bruno Anata (dir.), *Sardegna, Spagna e Mediterraneo*, Pisa, 2004, pp. 251-274.
- HARING, H., *Comercio y navegación entre España y las Indias*, México, 1978.
- HERNÁNDEZ ESTEVE, E., «Aspectos organizativos, operativos, administrativos y contables del proyecto de erarios públicos. Contribución al estudio de la Banca pública en España durante la baja Edad Media y comienzos de la Moderna», *Revista Española de Financiación y Contabilidad*, 21, 1992, pp. 419-488.
- IGUAL, D., «Comercio y operadores económicos entre València y Cerdeña durante el reinado de los Reyes Católicos», en Bruno Anata (dir.), *Sardegna, Spagna e Mediterraneo*, Pisa, 2004, pp. 33-56.
— «Las relaciones financieras de una ciudad mediterránea: València en la Baja Edad Media», en A. Bernal (coord.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 99-120.
- KAMEN, H., *Felipe II de España*, Madrid, 1997.
- LAPEYRE, H., *Une famille de marchands: Les Ruiž. Contribution a l'étude du commerce entre la France et l'Espagne au temps de Philippe II*, París, 1955.
— «La Taula de Canvis dans le cadre de l'histoire generale de la Banque», en *I Congreso de Historia del País Valenciano*, València, 1974.
— *La Taula de Cambis. (En la vida económica de València a mediados del reinado de Felipe II)*, València, 1982.
- MAINONI, P., *Mercanti lombardi tra Barcelona e Valenza nel basso medioevo*, Bolonia, 1982.

- MARTÍNEZ SHAW, C., *Sevilla, siglo XVI. El corazón de las riquezas del mundo*, Madrid, 1993.
- MELIS, F., *Mercaderes italianos en España (s. XIV-XV)*, Sevilla, 1976.
- MORINEAU, M., «En medio del vado: Gold is beautiful», en A. Bernal (coord.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp.181-202.
- OTTE, E., «Las ferias castellanas y Sevilla en el sistema bancario europeo del siglo XVI», en A. Bernal (coord.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 31-42.
- REIZÁBAL GARRIGOSA, S., «Poder financiero y poder político en la ciudad de Valencia a principios del siglo XVII», *Estudis*, 13, 1987.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, R., «La negociación cambiaria en la banca de Simón Ruiz», en A. Bernal (coord.), *Dinero, moneda y crédito en la monarquía hispánica*, Madrid, 1999, pp. 679-694.
- ROOVER, R., *Business, banking and economic thought in late medieval and early modern Europe*, Londres, 1974.
- *L'évolution de la Lettre de Change. XIV-XVIII siècles*, París, Armand Colin.
- RUIZ MARTÍN, F., «La plaza de cambios de València (siglos XIV-XVIII)», en *Homenaje a Juan Velarde Fuertes*, Madrid, 1992.
- SALON, M. B., *Controversiae de Iustitia et Iure, atque de contractibus, et commerciis humanis licitis ac illicitis. Tomus secundus*, Venècia, 1608.
- SALVADOR ESTEBAN, E., *La economía valenciana en el siglo XVI (Comercio de importación)*, València, 1972.
- SMITH, R. S., *Historia de los Consulados del Mar (1250-1700)*, Barcelona, 1978.
- USHER, A. P., «Deposit banking in Barcelona, 1300-1700», *Journal of Economic and Business History*, 1931.

Í ndex

<i>Estudi introductori</i>	7
Presentació	7
L'estructura formal de les cartes comercials	8
Les lletres de canvi	10
El personatge	11
Glossari dels mercaders i banquers més citats	14
Notes sobre la transcripció del text	20
Bibliografia	21
<i>Text de les cartes</i>	
1. [PROMESA DE PAGAMENT DELS DRETS FISCALS PER ENVIAMENT DE SETINS A SEVILLA]	27
2. [F. CRESPO PREGA A JAUME LLEBRE, MERCADER DE BARCELONA, PERQUÈ TOMAS PRATS PAGUE A JAUME CRESPO A NÀPOLS 200 LLIURES DEL LLEGAT TESTAMENTARI]	28
3. [RESPOSTA DE F. CRESPO A LES QUEIXES DEL SEU GERMÀ, JAUME CRESPO, PEL LLEGAT TESTAMENTARI DEL SEU PARE]	29
4. [CARTA D'AVÍS A BALTASAR PUJADES I VICENT COLL PER LA FIRA DE JUNY DE 1590 DE MEDINA DEL CAMPO]	31
5. [CARTA D'AVÍS ALS ALDANES PER LA FIRA DE JUNY DE 1590]	31
6. [RESPOSTA A JERONI GUERAU SOBRE PROBLEMES DELS PREUS I VENDA DELS SETINS A SEVILLA]	32
7. [RESPOSTA A MIQUEL NOGUERA SOBRE VENDA DE SARSAPARRELLA I SETINS EN SEVILLA I COMPRES DE COCHINILLA]	35

8. [PROMESA DE PAGAMENT DELS DRETS FISCALS PER ENVIAMENT DE SETINS A SEVILLA]	37
9. [ORDRE DE PAGAMENT A JERONI GUERAU A FAVOR DE DON PEDRO DE MENDOZA A SEVILLA]	38
10. [CARTA D'AVÍS PER A LA FIRA D'OCTUBRE DE MEDINA DEL CAMPO, ADREÇADA ALS ALDANES]	38
11. [CARTA D'AVÍS PER A LA FIRA D'OCTUBRE EN MEDINA DEL CAMPO ADREÇADA A LA COMPANYIA GARAVITO, PUJADES I COLL]	39
12. [PROMESA DE PAGAMENT DE DRETS FISCALS PER UN ENVIAMENT DE RASOS A SEVILLA]	40
13. [ORDRES DE DIVERSOS PAGAMENTS DE JERONI GUERAU A SEVILLA A DON PEDRO DE MENDOZA]	41
14. [RESPOSTA A JERONI DALFINO SOBRE EL NEGOCI DE LES GARROFES I LA VENDA DE SETINS EN SEVILLA]	42
15. [CARTA D'AVÍS PER A LA FIRA DE FEBRER DE 1591 A MEDINA DEL CAMPO. ADREÇADA ALS ALDANES]	44
16. [CARTA D'AVÍS INDICANT NO HAVER LLETRES DE CANVI PER A LA FIRA DE FEBRER DE 1591. ADREÇADA A GARAVITO I CIA]	45
17. [PROMESA DE PAGAMENT DE DRETS FISCALS SOBRE UN ENVIAMENT DE SETINS A SEVILLA]	45
18. [INFORMACIÓ A JERONI GUERAU SOBRE DETALLS DEL ENVIAMENT DE SETINS A SEVILLA, I INSTRUCCIONS SOBRE LA VENDA]	47
19. [CARTA D'AVÍS A PEDRO GARAVITO I CIA. PER LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO]	47
20. [CARTA D'AVÍS A PAU I ALONSO ALDANA PER LA FIRA DE JUNY EN MEDINA DEL CAMPO]	48
21. [QUEIXES SOBRE LA CONDUCTA DE JERONI GUERAU, COMPRA DE PERFUMS DE LISBOA I INSTRUCCIONS SOBRE NEGOCI DE TONYINES]	49
22. [INSTRUCCIONS DIVERSES A JERONI DALFINO A SEVILLA]	53
23. [INSTRUCCIONS A PEDRO DE VILANOVA A NÀPOLS SOBRE EL PAGAMENT DE 200 LLIURES A JAUME CRESPO, DEL LLEGAT TESTAMENTARI DEL SEU PARE]	55
24. [RESPOSTA A LES QUEIXES DEL SEU GERMÀ, JAUME DIEGO CRESPO, SOBRE EL PAGAMENT DEL LLEGAT TESTAMENTARI. INFORMACIÓ SOBRE PREUS DEL FORMENT A NÀPOLS, ESDEVENIMENTS FAMILIARS I PRESÈNCIA DE LA PIRATERIA ANGLESA]	56
25. [DURS RETRETS A JERONI GRAU A SEVILLA PER FALTA DE CLARETAT EN LA VENDA DELS SETINS]	58
26. [PROMESA DE PAGAMENT DE DRETS FISCALS D'UN ENVIAMENT DE RASOS NEGRES A SEVILLA]	59
27. [INSTRUCCIONS A JERONI DALFINO A SEVILLA PERQUÈ VIGILE MÉS ESTRICTEMENT JERONI GRAU, DE QUI DESCONFIA TOTALMENT F. CRESPO]	60

28. [PETICIONS DIVERSES A PABLO DE ALDANA A MADRID]	62
29. [CARTA D'AVÍS A ALONSO I PAU DE ALDANA A MEDINA DEL CAMPO PER FIRA D'OCTUBRE]	63
30. [CARTA D'AVÍS A PEDRO GARAVITO I CIA PER FIRA D'OCTUBRE. NO LI GIRA LLETRES]	65
31. [INSTRUCCIONS A JERONI DALFINO A SEVILLA PERQUÈ LI DONE INFORMACIÓ SOBRE ELS COMPTES DE JERONI GUERAU, QUE HA TORNAT A VALÈNCIA SENSE LLIURES NI PAPERS]	65
32. [ENVIAMENT D'UN REONEIXIMENT DE JERONI GUERAU SOBRE LES SEUES VENDES A JERONI DALFINO A SEVILLA]	68
33. [CRESPO EXPRESSA ELS SEUS DUBTES SOBRE EL NEGOCI DE LA COCHINILLA I PREGA A JERONI DALFINO QUE LI ENVIE DINERS DE SEVILLA]	74
34. [ALBARÀ FET A JOAN MATA PROMETENT-LI PAGAR LA RECAPTACIÓ DE LA TAULA DEL PEATGE I QUEMA DE COCENTAINA]	77
35. [ANOTACIONS DIVERSES DE CARTES ENVIADES A SEVILLA SOBRE COMPRA DE COCHINILLA]	78
36. [CARTA D'AVÍS ALS ALDANES PER LA FIRA DE FEBRER DE MEDINA DEL CAMPO]	78
37. [CARTA D'AVÍS A PEDRO GARAVITO I CIA. PER LA FIRA DE FEBRER DE MEDINA DEL CAMPO]	79
38. [CARTA A JERONI DALFINO A SEVILLA, EN QUÈ LI DEMANA QUE ENVIE DINERS I LI TRASMET ELS DUBTES SOBRE ELS NEGOCIS DE SEVILLA]	80
39. [A JERONI DALFINO A SEVILLA SOBRE UN ACTE DE REONEIXENÇA FET ENTRE CRESPO I GUERAU, ACEPTANT LA DISTRIBUCIÓ DELS DEUTES DE CADASCÚ]	82
40. [QUEIXA A JERONI DALFINO A SEVILLA QUE ANTONI DE LA CÀRCEL NO LI HA PORTAT ELS DINERS DE LES CINCO OBLIGACIONS]	82
41. [CARTA D'AVÍS A F. FONTANA SOBRE UNA LLETRA QUE LI ENVIA A AGOSTÍ PROENS DES DE CADIS]	83
42. [A PERE J. SIMONET A MALLORCA AVISANT-LO D'UNA LLETRA ENVIADA]	83
43. [CARTA D'AVÍS A P. GARAVITO I CIA PER LA FIRA DE JUNY A MEDINA DEL CAMPO]	84
44. [CARTA D'AVÍS ALS ALDANES PER LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO]	85
45. [CARTA A ¿F. FONTANA? DEMANANT INFORMACIÓ SOBRE LA SOLVÈNCIA ECONÒMICA DEL MERCADER PROENS]	85
46. [CARTA A ANTONIO PROENS A CADIS. L'INFORMA QUE LI HA PAGAT UNA LLETRA «PER HONOR». INFORMACIÓ SOBRE COSTOS DEL PROTEST]	86
47. [A ANTONI PROENS A CADIS. REPETICIÓ DE L'ANTERIOR AMB MÉS DETALLS]	87

48. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA. LI DÓNA ADVERTÈNCIES SOBRE ELS DEUTES DE J. DALFINO, I DOCUMENTS ACREDITATIUS]	87
49. [CARTA DE JERONI DALFINO, PARE, A PAU CAMPS A SEVILLA, DEMANANT-LI TENIR MIRAMENT PEL SEU FILL JERONI DALFINO]	93
50. [A PAU CAMPS NOTIFICANT-LI EL DEUTE QUE LI DEIXA JERONI DALFINO, A MÉS DELS ALTRES NEGOCIS PENDENTS]	94
51. [A ANTONI PROENS EN SEVILLA, AVISANT-LO DE L'ENVIAMENT D'UNA NOVA LLETRA DE CANVI]	97
52. [A NICOLÁS D'ENGUÍDANOS A SEVILLA, DONANT-LI AVÍS DE L'ENVIAMENT D'UNA LLETRA DE 415 DUCATS, A MÉS DEL PROTEST ANTERIORMENT ESMENTAT]	98
53. [A JOAN F. FONTANA A SEVILLA DEMANANT INFORMACIÓ SOBRE ON ESTÀ JERONI DALFINO. RUMORS QUE SE N'HA ANAT A LES ÍNDIES]	100
54. [RESUM DE TOTS ELS DEUTES QUE LI DEU JERONI DALFINO]	101
55. [DESCÀRREC DELS PAGAMENTS FETS PER JERONI DALFINO PELS NEGOCIS ANTERIORS]	105
56. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA RENOVANT-LI LA CONFIANÇA. LI PREGA QUE S'ENCARREGUE DEL COBRAMENT DEL QUE LI DEU DALFINO]	106
57. [A PEDRO DE VILLANOVA A NÀPOLS ENCOMANT-LI EL PAGAMENT DE 100 DUCATS A JAUME CRESPO, DEL LLEGAT TESTAMENTARI DEL SEU PARE. REFERÈNCIES AL TIPUS DE CANVI DE DUCATS PER CARLINS NAPOLITANS]	110
58. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. LI CONTA LA FALLIDA DE JERONI DALFINO I LI PREGA QUE SI EL VEU PER ITALIA, QUE LI HO COMUNIQUE. CONSELLS PER UNA VIDA MÉS AUSTERA]	111
59. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA, DEMANAT-LI LA COBRANÇA DELS DEUTES DE DALFINO I DE PROENS. ENVIAMENT DE DOCUMENTACIÓ PER A INICIAR UN PROCÉS JUDICIAL]	115
60. [A MIQUEL NOGUERA EN SEVILLA. LI OFEREIX EL 10% I EL 20% DE LES COBRANCES QUE PUGA FER]	118
61. [A JOAN F. FONTANA INFORMANT-LI QUE TÉ PRES A VALÈNCIA ANTONI PROENS, I ESPERA EL PAGAMENT DE LA LLETRA PER POSAR-LO EN LLIBERTAT]	121
62. [CARTA D'AVÍS A PEDRO GARAVITO. NO HI HA LLETRES PER A LA FIRA D'OCTUBRE]	123
63. [CARTA D'AVÍS ALS ALDANES A MEDINA DEL CAMPO PER FIRA D'OCTUBRE. FINANÇAMENT DE LES RENDES DEL ARDIACA DE MORVEDRE I DEL RECTOR DE BENIATJAR]	123
64. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA, INFORMANT-LO QUE NO VOL ENTRAR EN EL CONCURS DE CREDITORS, QUE TRAMEN ELS PARES DE DALFINO, PERQUÈ NO TENEN SOLVÈNCIA ECONÒMICA]	124

65. [A CRISTÓBAL ORTÍZ A SEVILLA; INSISTEIX EN LA NEGATIVA DAVANT EL CONCURS DE CREDITORS I LI DEMANA QUE INVESTIGUE ELS DEUTES DE DALFINO A SEVILLA] 128
66. [A PERE SIMONET A MALLORCA RECONeixENT-LI EL COBRAMENT DEL DEUTE DE COSME PROENS, PERÒ DAVANT ALTRA LLETRA PROTESTADA DEL MATEIX, LI PROMET DE NOU LA PRESÓ PER A ANTONI PROENS] 129
67. [CARTA D'AVÍS A PERE SIMONET A MALLORCA. LI ENVIA DIVERSES LLETRES DE CANVI I L'ENCORAJA QUE SI NO ES PAGUEN, QUE FAÇA EL PROTEST DEGUT] 130
68. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA; SEMBLA QUE DALFINO HA COMENÇAT A PAGAR ELS CREDITORS. CRESPO S'ENCARREGA DE LA PROVANÇA DE «CRISTIÀ VELL» QUE PRETÉN DON LUIS BELLVER. MORT IMPREVISTA D'ALFONSO D'ALDANA A VALÈNCIA] 131
69. [A PAU CAMPS EN SEVILLA PERQUÈ AJUDE MIQUEL NOGUERA A COBRAR ELS DEUTES] 134
70. [A SALVI CIFRE A SEVILLA, INDICANT-LI QUE AJUDE NOGUERA A COBRAR ELS DEUTES, PERQUÈ ELS ALTRES CREDITORS JA HAN COBRAT] 135
71. [A FRANCISCO FONTANA EN SEVILLA DEMANANT-LI AJUDA ENCARA QUE LI RETRAU QUE TARDA MASA A REMETRE EL DINERS] 135
72. [A CRISTÓBAL ORTÍZ A SEVILLA COMUNICANT-LI LA NOTÍCIA QUE DALFINO ES PASSEJA OBERTAMENT I QUE HAN COBRAT ELS ALTRES CREDITORS. COM QUE NOGUERA ESTÀ MOLT OCUPAT, LI DEMANA A ORTÍZ QUE FAÇA DE PROCURADOR SEU] 136
73. [A PERE SIMONET A MALLORCA AVISANT-LO DEL COBRAMENT DE LLETRES I DE LA MORT D'ALONSO D'ALDANA] 139
74. [A PABLO DE ALDANA A MEDINA DEL CAMPO, PER LA FIRA DE FEBRER DE 1593] 139
75. [A PAU CAMPS A SEVILLA ACLARINT-LI EL PAGAMENT DE 100 DUCATS DE PART DE JOAN DE MESA A J. DALFINO] 140
76. [A CRISTÓBAL ORTÍZ RECORDANT-LI L'OBLIGACIÓ DE COBRAR EL DEUTES DE SEVILLA. QUE BUSQUE «HOMBRE QUE ENTIENDA DE PLEITOS»] 141
77. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA RENOVANT-LI LA NEGATIVA A FIRMAR EN EL CONCURS DE CREDITORS. RUMORS A VALÈNCIA DE LA PRESENCIA DE DALFINO, NO CONFIRMATS. LI RETRAU A NOGUERA QUE TÉ MÉS CURA DELS SEUS NEGOCIS] 144
78. [A PEDRO VILLANUEVA A NÀPOLS. DEMANA NOTÍCIES DEL SEU GERMÀ JAUME CRESPO I LI INDICA LA POSSIBILITAT DE PAGAR-LI AMB LA RECAPTACIÓ DE LA GABELLA DE LA SAL] 149
79. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. DAVANT LES QUEIXES DEL SEU GERMÀ, LI RECORDA QUE EL LLEGAT TESTAMENTARI QUE LI PERTOCA ÉS DE 1.600 LLIBRES EN VUIT ANYS. L'INFORMA DE LA MORT DE ALONSO D'ALDANA,

DE PEDRO VELASCO I DEL SEU SOGRE ANTONIO MONTORO. CONSELLS D'AJUSTAR LES DESPESES AMB L'AUSTERITAT, PERQUÈ NO ÉS «EL FÚCARO». PREUS DEL SOFRE I DE L'ARRÒS]	150
80. [ENVIAMENT A CRISTÓBAL ORTÍZ A SEVILLA D'UNS TAPINS]	154
81. [A MUSIO PARAVESÍN A MADRID. LI PREGA QUE NO PAGUE RES AL SEU GERMÀ JAUME SENSE ORDRE EXPRESSA]	154
82. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN PER LA FIRA D'OCTUBRE DE MEDINA DEL CAMPO]	155
83. [CARTA D'AVÍS A PABLO D'ALDANA PER LA FIRA D'OCTUBRE DE MEDINA DEL CAMPO]	155
84. [A PERE SIMONET A MALLORCA. DISCREPÀNCIA EN EL TIPUS DE CANVI ENTRE ELS RALS MALLORQUINS I ELS VALENCIANS]	156
85. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA. MANA ENGEGAR UNA ACCIÓ JUDICIAL CONTRA JERONI DALFINO]	157
86. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. ANOTA QUE NO POT COBRAR ELS 200 DUCATS DE PEDRO VILLANUEVA]	157
87. [A JOAN TOTOSAUS A NÀPOLS. PREGA QUE, COM ÉS CREDITOR DE PERE COMA —QUE DEU A MOLTS, ENTRE ELLS A PEDRO VILLANOVA, PAGADOR DEL SEU GERMÀ—, FAÇA POSIBLE DESEMBOLICAR LA MADEIXA DE DEUTES]	158
88. [A ALONSO DE ROJAS. PROMESA DE PAGAMENT DEL DRETS FISCALS PER ENVIAMENT DE SETINS A SEVILLA]	159
89. [A ALONSO DÍAZ EN TOLEDO. ANUNCIA L'ENVIAMENT DE SETINS I A LA FI NO ELS ENVIA]	160
90. [A JOAN CAMARENA A OLIVA. LI PREGA QUE ARRENDE EL DELME DE PANER D'ACORD AMB LLUÍS ESCRIVÀ DE LA FONT]	161
91. [A ANDRÉS DE VAHENA A TOLEDO. ENVIAMENT DE 380 LLIURES DE SEDA I, SI POT AVANTATJAR ELS PREUS CORRENTS, LI N'ENVIARÀ MÉS]	161
92. [A ANDRÉS DE VAHENA A TOLEDO. LI PREGA QUE VENGA DITA SEDA EN LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO I QUE LA CANVIE PER PEBRE]	163
93. [A PAULO D'ALDANA, A MEDINA DEL CAMPO, PER LA FIRA DE FEBRER]	164
94. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVASÍN PER LA FIRA DE FEBRER DE MEDINA DEL CAMPO]	164
95. [CARTA D'AVÍS A PAULO D'ALDANA PER LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO]	165
96. [A PAU CAMPS A SEVILLA. CRESPO LI DÓNA FACULTAT DE REBAIXAR EL 25% DEL DEUTE DE JERONI DALFINO, UNA VEGADA QUE SALVI CIFRE LI RECONeix DEURE 195.000 MARAVEDÍS A DALFINO]	166
97. [CARTA D'AVÍS A PAULO D'ALDANA PER LA FIRA D'OCTUBRE DE MEDINA DEL CAMPO]	168

98. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVASÍN PER LA FIRA D'OCTUBRE DE MEDINA DEL CAMPO] 169
99. [A JULIO JUSTINIANO A NÀPOLS. LI PREGA QUE PAGUE A JAUME CRESPO 100 DUCATS I TAMBÉ 50 DUCATS A SALVADOR MONTORO, I DESPRÉS QUE LI ENVIE LES LLETRES A VALÈNCIA] 170
100. [A JOAN TOTOSAUS. LI DEMANA DE NOU QUE DESFAÇA L'EMBOLIC DELS CREDITORS DE PEDRO SOMA I QUE LI PAGUE A PEDRO VILLANUEVA] 171
101. [A PEDRO VILLANUEVA A NÀPOLS. QUE ENVIE LA LLETRA DE 2.000 MIL RALS, QUE LA PAGARÀ] 172
102. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. L'INFORMA QUE ARA LI PAGARÀ JULIO JUSTINIANI, QUE TÉ BONA RELACIÓ AMB MUSIO PARAVESÍN] 173
103. [A NICOLÁS DORIA EN MADRID. JOAN BAPTISTA SAULÍ INDICA QUE ESCRIGA A NICOLÁS DORIA, BEN RELACIONAT AMB MUSIO PARAVESÍN I JULIO JUSTINIANI. TOT PERQUÈ COBREN JAUME CRESPO I J. MONTORO] 174
104. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. DE NOU FA RETRETS AL SEU GERMÀ PER LES QUEIXES. L'ABUNDÀNCIA DE FORMENT FA BAIXAR EL PREUS A LA MEITAT] 175
105. [A PEDRO VILLANUEVA A NÀPOLS. ORDRE DE PAGAMENT PER A JAUME I ANTONIO MONTORO] 177
106. [CARTA D'AVÍS A PAULO D'ALDANA A MEDINA DEL CAMPO PER LA FIRA DE JUNY. DELMES D'OLIVA I PEGO] 178
107. [CARTA D'AVÍS A PAULO D'ALDANA A MEDINA DEL CAMPO PER LA FIRA D'OCTUBRE. DELMES DE COCENTAINA, OLIVA I PEGO] 179
108. [A DIEGO MARTÍNEZ A CULLERA. COMPRA DE 200 CÀRREGUES D'ARRÒS I ALNES DE SEDA I CORDA PER A EMBARCAR CAP A BARCELONA] 181
109. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. ENVIAMENT DE L'ARRÒS A BARCELONA, TARRAGONA I MALLORCA. TAMBÉ DE 150 UNCES DE LLAVOR DE CUCS D'ALGINET I L'ALCÚDIA A CÀRREC DE LA SEUA DONA] 182
110. [A GASPAR XIMINELL DE TARRAGONA. QUE VENGA DE COMPTANTS L'ARRÒS. EMBARCAMENT DE 150 ALNES DE SARGA I 102 LLIURES DE FIL] 183
111. [A GASPAR XIMINELL DE TARRAGONA, ENCARREGANT-LI QUE SI NO VEN TOT L'ARRÒS QUE EL PASSE A BARCELONA] 184
112. [A JOAN DE GOSAS A SARAGOSSA. ENVIAMENT DE 150 UNCES DE LLAVOR DE CUCS A CÀRREC DE LA SEUA DONA. DEMANA PREUS DE L'ARRÒS PER CAS DE PODER ENVIAR-LI'N] 184
113. [A JOAN DE GOSAS A SARAGOSSA. VENDA DE LA LLAVOR DE CUCS ENCARA QUE SIGA A UN DINER LA UNÇA] 185
114. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA. LI DEMANA QUE ENCAMINE LA CARTA CAP A MÈXIC. DEUTES DE JERONI DALFINO ENCARA NO PAGATS, A QUI VOL EMBARGAR CUIROS I BRASIL D'AMÈRICA. PREUS DE L'ARRÒS A SEVILLA ON POT SER ARRIBE L'ARRÒS DE LLOMBARDIA] 186

115. [CARTA D'AVÍS A PAULO DE ALDANA A MEDINA DEL CAMPO, PER A LA FIRA DE FEBRER. DELMES D'AGRES] 187
116. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. VENDA DE LLAVOR DE CUCS A 24 RALS L'UNÇA, O EN TOT CAS ENVIAR-LA A ITÀLIA. A SALVADOR MONTORO, DETINGUT A BARCELONA, LI ENVIA 25 LLIURES] 188
117. [RESUM DE TRES CARTES ENVIADES, UNA A MEDINA DEL CAMPO, ALTRA A TUDELA I L'ALTRA A SARAGOSSA] 189
118. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. LI DEMANA QUE PAGUE 25 LLIURES A SALVADOR MONTORO A COMPTE DE L'ARRÒS] 190
119. [A JERONI DALFINO A SEVILLA. ORDRE DE JERONI DALFINO, PARE, AL SEU FILL PERQUÈ PAGUE A MIQUEL NOGUERA 155 LLIURES A COMPTE DELS DEUTES] 190
120. [A GASPAR GIMINELLS A TARRAGONA. NO TROBA DINERS A VALÈNCIA NI A TARRAGONA I LI DÓNA ORDRE A AGOSTÍ PERIS QUE LI ENVIE A PAGAR A LLETRA VISTA 4.000 RALS A COMPTE DE L'ARRÒS] 191
121. [RESUM DE TRES CARTES: PRÉSTEC DE SIS LLENÇOS DE PROFETES PER AL MONUMENT DE LA PARRÒQUIA DE SANT BARTOMEU. L'ALTRA A GASPAR GIMINELLS, QUE PAGUE EN LA FIRA DE CABANES ELS 4.000 RALS. L'ÚLTIMA, REMETRE LES CARTES AL COMPTADOR DEL DUC DE L'INFANTADO] 191
122. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. QUE VENGA L'ARRÒS AL PREU QUE PUGA, I FAÇA EL MATEIX AMB LA LLAVOR DE CUCS] 192
123. [A JULIO ANTONI JUSTINIANO A NÀPOLS. LI ACLAREIX PERQUÈ NO LI PAGÀ LA LLETRA DE 1.000 RALS EN NICOLÁS DORIA. HAVIA DONAT ORDRE L'ANY PASSAT PER PEDRO DE VILLANUEVA. LI DEMANA QUE EN 1597 DONE 200 DUCATS A JAUME CRESPO, QUE EN AQUEST CAS NO DEIXARÀ DE PAGAR] 193
124. [A PEDRO VILLANUEVA A NÀPOLS. ORDRE DE PAGAR EN 1596 A JAUME CRESPO 200 DUCATS. LI DEMANA INFORMACIÓ SOBRE ELS QUEFERS DE JAUME, I SI SAP D'ALGUN OFICI ENCARA QUE COSTARA 1.000 DUCATS D'OBLIGACIÓ ANUAL AL PREU QUE SIGA] 194
125. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. NO S'HA VENUT ENCARA L'ARRÒS A BARCELONA, NI TAMPOC LA LLAVOR DE CUCS. AÇÒ HA FET CAURE FRANCÉS CRESPO EN «MALENCONIA». SEMBLA QUE LA CARTA ESTÀ ESCRITA PEL SOCI ANTONI MONTORO] 195
126. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. NEGATIVA QUE SE'N TORNE A VALÈNCIA, PERQUÈ AMB 200 DUCATS DE RENDA ANUAL NO PODRÀ VIURE, SI NO TREBALLA EN UN ALTRE OFICI. LES MIL UNCES DE LLAVOR DE CUCS NO S'HAN POGUT VENDRE, I ÉS GRAN PÈRDUA. DESPRÉS DE SIS MESOS DE SEQUERA, HA PLOGUT EN MARÇ I ÉS POSSIBLE QUE SE SALVE LA COLLITA DEL BLAT] 197

127. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. VENDRE L'ARRÒS PER SOTA DE 9 LLIURES LA CÀRREGA NO TRAU ELS COSTOS. LI ENVIA UNA LLETRE DE 500 LLIURES I QUE LI DIGA SI POT APUJAR EL PREU] 200
128. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. L'ARRÒS S'HA VENUT «MÉS MAL» QUE A VALÈNCIA. LI TRAU A PAGAR UNA LLETRE DE 300 LLIURES PER CANVI FET AMB JOAN BAPTISTA IMPERIAL] 201
129. [A GASPAR GIMINELLS, A TARRAGONA. EL COMPTE NET DELS 47 SACS D'ARRÒS PUJA 376 LLIURES. A BANDA DE LA LLETRE ANTERIOR, CONFIA A REBRE LES RESTANS 76 LLIURES] 201
130. [TRACTE DE CENT CÀRREGUES D'ARRÒS AMB PONS DE VI PER A L'ANY 1597] 202
131. [CARTA D'AVÍS A PAULO D'ALDANA A MEDINA DEL CAMPO, PER A LA FIRA DE JUNY] 203
132. [CARTA D'INDEMNITAT A FAVOR DE PAULO D'ALDANA PER UNA LLETRE DE ANTONI MONTORO DE 1.663 CASTELLANES] 204
133. [A LLUÍS MONTANER, A BARCELONA. RESPOSTA DELS PREUS DEL PASTELL: ENTRE 15 I 16 LLIURES LA CÀRREGA. N'HI HA UNES 150 BALES] 204
134. [CARTA D'AVÍS A PAULO D'ALDANA A MEDINA DEL CAMPO PER A LA FIRA D'OCTUBRE] 205
135. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. LI DÓNA 2.000 RALS, PER SI ESTÀ MALALT O PRES] 206
136. [A MIQUEL NOGUERA A SEVILLA. A VEURE SI POT COBRAR 155 LLIURES DE JERONI DALFINO. PREUS DE L'ARRÒS] 207
137. [A DON MELCHOR MEXÍA DE FIGUEROA A NÀPOLS. DON BALTASAR MERCADER ÉS UN CAVALLER POBRE I NO CAL RECÓRRER A LA JUSTÍCIA, PERQUÈ SERIA AFEGIR DESPESES] 208
138. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. LA FIRA DE MEDINA DEL CAMPO ESTÀ SUSPESA PER ORDRE DEL REI FELIP II. LI MANA QUE NO FAÇA CANVIS FINGITS. LA FALTA DE LIQUIDITAT AFECTA NÀPOLS TANT COM MADRID] 208
139. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. LI DEMANA QUE PRENGA L'ARRENDAMENT DELS DELMES DE SAGRA I SANET, MUSEROS I BARXETA, DEL COMANADOR BARBA LIMPIA] 211
140. [A JAUME LLEBRE EN BARCELONA. LI INSISTEIX EN L'ARRENDAMENT ANTERIOR AL PREU QUE SIGA] 213
141. [A JERONI GIL DE VILLORO A MALLORCA. LI DEMANA QUE INVESTIGUE SI BENET FERRER HA PAGAT JA L'ARRÒS A PERE J. SIMONET, QUE LI DEU 2.400 LLIURES MALLORQUINES. PREUS DE L'ARRÒS I DE L'OLI] 215
142. [A PERE JOAN SIMONET A MALLORCA. COM NO ES TROBEN LLETRES PER A VALÈNCIA, LI DEMANA QUE ENVIE PER BARCELONA EL PAGAMENT DE L'ARRÒS. ENVIAMENT DE DOS ESPASES CURTES A GIL DE VILLORO] 216

143. [CARTA D'ANTONI MONTORO A PEDRO NAVARRO A LES BARONIES DE ALBERIC I ALCOCER. LI ORDENA QUE INGRESSE EN LA TAULA DE VALÈNCIA 20.000 RALS I QUE TRANSPORTE A LA CIUTAT 100 CÀRREGUES D'ARRÒS, PER PODER PAGAR AL DUC DE L'INFANTADO] 217
144. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. LI ENVIA TRASLLAT DE DOCUMENTS AMB UN TAL TRILLES, LLOGATER DE MULES] 218
145. [A JERONI GIL DE VILLOORO A MALLORCA. LI DEMANA 8 ALNES D'ESTAMENYA PER AL SEU CONFESSOR, UN FRANCISCÀ ANCIÀ] 218
146. [A PERE J. SIMONET A MALLORCA. LI DEMANA QUE ACABE DE COBRAR L'ARRÒS, QUE LI ENVIE ELS DINÉ I QUE PAGUE L'ESTAMENYA] 218
147. [A JOAN LLEBRE A BARCELONA. LI DEMANA INFORMACIÓ SOBRE LA QÜESTIÓ DE L'ARRENDAMENT DELS DELMES ABANS ESMENTATS] 219
148. [A PAULO D'ALDANA A MEDINA DEL CAMPO. EL DUC DE L'INFANTADO MANA L'EXECUCIÓ JUDICIAL DE CRESPO I LI DEMANA QUE LI PAGUE EL QUE LI DEU] 219
149. [A VICENT D'ARIÑO EA MADRID. LI DÓNA GRÀCIES PER LA PRESTESA A PARAR LA DEMANDA DEL DUC. DEMANA INFORMACIÓ DE COM VAN ELS NEGOCIS EN LA FIRA D'OCTUBRE] 220
150. [A JUAN DE OLIVARI A MADRID. LI DEMANA A VICENT D'ARINYO QUE LLIBRE AL COMPTE PROPÍ I AL MANCOMUNAT AMB ANTONI MONTORO] 220
151. [FRANCÉS CRESPO PROMET PAGAR UNA LLETRA DE FRANCÉS CASPE QUAN EL REI MANE DE NOU OBRIR EL TEMPS DE PAGAMENTS] 221
152. [A VICENT ARIÑO A MADRID. LI DEMANA QUE ENVIE LES LLETRES] 221
153. [A PEDRO VILLANOVA A NÀPOLS. LI ENVIA L'ÀPOCA QUE PAULO ALDANA LI TRAGUÉ DELS 2.000 RALS] 222
154. [A VICENT ARIÑO A MADRID. LI DEMANA INFORMACIÓ SOBRE «LAS COSAS DE LA FERIA» QUE TOTHOM DESITJA REOBRIR. LI HA ENVIAT 5 LLETRES PER VALOR DE 4.352 CASTELLANES I FALTA L'ACEPTACIÓ DE LA SISENA] 222
155. [A PAULO D'ALDANA EN MADRID. LI RECLAMA LA SISENA LLETRA PER VALOR DE 630 CASTELLANES DE MANERA URGENT] 224
156. [A VICENT ARIÑO A MADRID. EL REI HA MANAT QUE NO ES PUGA FORÇAR A PAGAR NI REALITZAR PROTESTOS EN LA FIRA D'OCTUBRE. LI DÓNA INSTRUCCIONS PER SI LA FIRA S'ALLARGA A FEBRER] 225
157. [A PEDRO NAVARRO A ALBERIC. ORDRE DE COMPRA DE 400 CÀRREGUES D'ARRÒS AL MILLOR PREU QUE PUGA] 227
158. [A OCTAVIO PARAVESINO A PIACENZA. PAGAMENTS DE LA FIRA DE PASQUA AMB SOTASCRITA DE F. CRESPO] 227
159. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. ARRANDAMENT DELS DELMES DE SANT JAUME DE L'ÈSPASA AMB PROMESA DE GUARDA DE DANY. LI PREGUNTA SI PODRIA ENVIAR-LI 100 LIURES DE FILADÍS FILAT] 227

160. [AL P. FRANCÉS PRADO A BARCELONA. LI EXPLICA COM ENVIAR-LI 1.000 RALS DE BESTRETA PELS DELMES ARRENDATS] 229
161. [A JOAN CALDERÓN DE HINOJOSA A BARCELONA. QÜESTIÓ DE LA BESTRETA DE 1.000 RALS PELS DELMES ARRENDATS] 230
162. [A BERNARDINO I OCTAVIO OLGATO A NÀPOLS. ELS ORDENA EL PAGAMENT DE 200 DUCATS DE 10 CARLINS AL SEU GERMÀ DIEGO CRESPO. PODEN VALDRE'S DE LA FIRA DE BESANÇON] 231
163. [A DIEGO CRESPO A NÀPOLS. LI COMUNICA L'ENVIAMENT DELS DINERS, PERÒ AMB ADVERTIMENT QUE FAÇA RETALLADES EN LES DESPESSES. NOTÍCIES FAMILIARS] 232
164. [A JAUME TOMAS PRATS A NÀPOLS. HA APLEGAT COTXINILLA A SEVILLA, TANTA QUE HA BAIXAT EL PREU EN UN 50%. EN CANVI HI HA FALTA DE FORMENTS I DE CÈRCOLS DE BÓTES. FUNCIONA BÉ LA FIRA DE BESANÇON] 234
165. [A JOAN AGUSTÍN JUSTINIANO A NÀPOLS. LI COMUNICA L'OBERTURA QUE EL REI HA DECRETAT DELS PAGAMENTS DE FIRA EN ABRIL I MAIG] 235
166. [A JOAN CALDERÓN DE HINOJOSA A BARCELONA. LI DEMANA QUE INFORME SI HA REBUT JA EL PAGAMENT DEL 25 DE MARÇ PER RAÓ DE L'ARRENDAMENT DELS DELMES DE SANT JAUME DE L'ESPASA] 236
167. [A FRANCÉS PRADO A BARCELONA. LI COMUNICA EL PAGAMENT DELS DELMES DE 1597 PER LUIS FABABUIX] 236
168. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. LI DEMANA QUE DONE LES DUES CARTES ANTERIORS ALS SEUS DESTINATARIS] 237
169. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. ENVIAMENT D'UNA BALA DE SEDA FILADA. MALA COLLITA DE SEDA A VALÈNCIA] 237
170. [A LELIO PARAVESÍN A PIACENZA. CARTA D'AVÍS PER A LA FIRA D'AGOST, A COMPTE DE L'ARRENDAMENT DE LES BARONIES D'ALBERIC I ALCOCER] 238
171. [A JOAN CALDERÓN DE HINOJOSA. LI COMUNICA QUE LUIS FABABUIX SE N'HA TORNAT DE LA FIRA DE DAROCA I LI HA FET EL DARRER PAGAMENT DELS DELMES DE 1597] 239
172. [A DON HERNANDO DE TOLEDO EN LAS VILLORIAS, CAVALLER DE SANT JAUME I COMANADOR DE SAGRA I SANET. LI DEMANA INVERTIR EN LA CASA SENYORIAL 2.000 RALS CASTELLANS EN REPARACIONS NECESSÀRIES, AIXÍ COM MANAR FER UNA PREMSA D'OLI A ONTINYENT] 239
173. [A JAUME DIEGO CRESPO A NÀPOLS. TÉ PENA PER LA FALLIDA DE LA COMPANYIA BERNARDO I MANCIO ANGIATO. DE MOMENT ES VAL DE MELCHOR VALLPEDROSA, PREPÒSIT DELS JESUÏTES, I SE'N TORNA DE NOU A PEDRO VILLANOVA. LI COMUNICA LA MORT DEL REI FELIP II I ELS RUMORS ENTORN DEL MARQUÉS DE DÉNIA. BONA COLLITA D'ARRÒS. LI DEMANA QUE LI ENVIE DOTZE RETRATS D'EMPERADORS I PROFETES, A MÉS D'UN ESCRIPTORI DE NOGUER PER A LA SEUA FILLA ANNA MARIA] 241

174. [A TOMÀS PRATS A NÀPOLS. ELS PAGAMENTS DE LA FIRA DE JUNY S'HAN FET MOLT BÉ. HI HA FALTA DE FORMENT I TAMBÉ DE CÈRCOLS] 243
175. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. LI DEMANA QUE VENGA COM PUGA EL FILADÍS QUE LI VA ENVIAR] 245
176. [A PEDRO VILLANOVA A NÀPOLS. LI DÓNA ORDRE DE PAGAMENT AL SEU GERMÀ JAUME. MALA COLLITA DE BLATS QUE FA A PUJAR ELS PREUS] 245
177. [CARTA D'AVÍS A ALONSO FERNÁNDEZ DE YEPES PER A LA FIRA D'OCTUBRE DE MEDINA DEL CAMPO] 246
178. [CARTA D'AVÍS A ALONSO FERNÁNDEZ DE YEPES PER A LA FIRA DE FEBRER A MEDINA DEL CAMPO. ARRENDAMENT DE LA BARONIA D'ALBERIC] 247
179. [A PEDRO VILLANUEVA A NÀPOLS. LI ENVIA LLETRA VALENT-SE DE LIVIA ASINARI, PERQUÈ PAGUE AL SEU GERMÀ JAUME] 248
180. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. HAVENT PAGAT JA AL COMANADOR JUAN CALDERÓN ELS DELMES DE SANT JAUME DE L'ESPASA EN EL REGNE DE VALÈNCIA, LI ENVIA LA LLETRA DE JAUME DARDER] 249
181. [A JOAN CALDERÓN DE HINOJOSA A BARCELONA. LI FA SABER QUE JAUME LLEBRE JA TÉ LA LLETRA PER A PAGAR-LI ELS DELMES QUE LI PERTOQUEN] 249
182. [A JAUME LLEBRE A BARCELONA. EL REI FELIP III ESTÀ A BARCELONA I LI DEMANA A LLEBRE QUE APROFITE L'OCASIÓ PER A VENDRE EL FILADÍS O QUE EL TORNE A VALÈNCIA] 250
183. [A PEDRO VILLANUEVA A NÀPOLS. LI RECORDA L'ORDRE DE PAGAMENT EN EL PRESENT ANY] 251
184. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. LI CONTA AMB UNA LLARGA CARTA LA VINGUDA DEL REI FELIP III A VALÈNCIA. HA APROFITAT L'OCASIÓ PER A REGALAR CONFITURES I VI BLANC A DON LUIS DE CÓRDOVA. HA VISITAT DON BERNARDINO BARRIONUEVO, SECRETARI DEL REGNE DE NÀPOLS, PERÒ LI HA PRODUÏT FÀSTIC HAVER DE SERVIR EL DUC DE L'INFANTADO. NOTÍCIES D'AQUEST AVENÇ I TAMBÉ D'ESDEVENIMENTS FAMILIARS. LA VISITA REIAL PROVOCA CANVIS DE PREUS EN ELS QUEVIURES] 251
185. [A TOMÀS PRATS A NÀPOLS. MOSTRA SATISFACCIÓ PER LES BONES REFÈRENCIES QUE LI HAN DONAT ELS IL·LUSTRES VISITANTS SOBRE EL TREBALL DEL SEU GERMÀ JAUME EN EL BANC DE SANTIAGO. SATISFACCIÓ TAMBÉ PER L'ARRIBADA DE LA NAU CAPITANA A CARTAGENA D'ÍNDIES. NOTÍCIES DE COLLITES I PREUS] 256
186. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN, PER A LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO] 257
187. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN PER A LA FIRA DE JUNY A MEDINA DEL CAMPO. ARRENDAMENT DE LA BARONIA D'ALBERIC] 257

188. [A MUSIO PARAVESÍN A MADRID. ESTÀ D'ACORD AMB ELS PAGAMENTS DE LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO I LI ENVIA ORDRE DE PAGAMENT DE 10.000 RALS AL DUC DE L'INFANTADO] 258
189. [A PERE JOAN SIMONET A MALLORCA. VOL SABER SI HA COBRAT DE BENET FERRER DESPRÉS D'EIXIR DE LA PRESÓ DEL SANT OFICI. L'AVITUALLAMENT DE VALÈNCIA OFREREIX BENEFICIS PER A DUR OLI. LI DEMANA INFORMACIÓ SOBRE COLLITA I PREUS DE L'OLI A MALLORCA] 259
190. [A MUSIO PARAVESÍN A MADRID. CARTA D'AVÍS PER A LA FIRA D'OCTUBRE I ARRENDAMENT DE LA BARONIA D'ALBERIC] 260
191. [A MUSIO PARAVESÍN A MEDINA DEL CAMPO. LI RECORDA L'ACEPTACIÓ D'UNA LLETRA DE FERAMONTE PARAVESÍN PER VALOR DE 8.272 CASTELLANES PER A PAGAR AL DUC DE L'INFANTADO] 261
192. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN A MEDINA DEL CAMPO, PER UNA LLETRA DE CRISTÒFOL MONTORO] 261
193. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN A MEDINA DEL CAMPO PER A LA FIRA D'OCTUBRE] 261
194. [A MUSIO PARAVESÍN A MADRID. ACORD SOBRE LA FIRA D'OCTUBRE. LI DEMANA L'ACEPTACIÓ D'UNA LLETRA PER VALOR DE 12.020 RALS PER A PAGAR AL DUC DE L'INFANTADO] 263
195. [A PEDRO VILLANUEVA A NÀPOLS. MALES COLLITES DE BLAT I D'OLI I FALTA DE CANSALADA. ORDRE DE PAGAMENTS PER A L'ANY 1600] 263
196. [A JAUME CRESPO A NÀPOLS. LI ACONSELLA QUE TINGA CURA DE LES BONES AMISTATS QUE TÉ A NÀPOLS. FALTA DE CANSALADA PER TOT ARREU A CAUSA D'UN HIVERN MOLT GELAT. LI CONTA LES AVENTURES DE SALVADOR MONTORO, QUE HA TORNAT DE NÀPOLS] 265
197. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN PER A LA FIRA DE FEBRER A MEDINA DEL CAMPO A COMPTE DE L'ARRENDAMENT DE LA BARONIA D'ALBERIC I DEL REAL DE LA SAL] 268
198. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN PER A LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO. DELMES DE XÀTIVA, SAGRA I SANET, I BARONIES D'ALBERIC] 269
199. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN PER A LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO. DELMES D'ONTINYENT, BIAR, XÀTIVA I SENYORIA DE PEGO I ANNA] 271
200. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVESÍN PER A LA FIRA DE JUNY DE MEDINA DEL CAMPO. DELMES DE XÀTIVA, ONTINYENT, BIAR, OLIVA I SENYORIA DE PEGO] 272
201. [CERTIFICACIÓ A DIEGO DE LA PENYA D'HAYER PAGAT A BAPTISTA CAMARENA LA LLETRA RETORNADA DE LA FIRA DE FEBRER DE MEDINA DEL CAMPO] 273
202. [CARTA D'AVÍS A EMIGLIO HOMEDEO PER A LA FIRA DE TOTS SANTS DE PIACENZA. BARONIA D'ALBERIC] 273

203. [CARTA D'AVÍS A EMIGLIO HOMEDEO PER A LA FIRA DE TOTS SANTS DE PIACENZA. DELMES DE PEGO, OLIVA, ONTINYENT, BIAR, XÀTIVA I BARONIA D'ALBERIC]	274
204. [A PEDRO VILLANOVA A NÀPOLS. L'ASSABENTA QUE HA PAGAT 200 DUCATS A BAPTISTA CAMARENA]	275
205. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVASÍN PER LA FIRA D'OCTUBRE A MEDINA DEL CAMPO. BARONIA D'ALBERIC I REAL DE LA SAL]	275
206. [CARTA D'AVÍS, ESCRITA EN ITALIÀ, AL SUCESSOR DE JULIO DE HERALDO LUCINI PER A LA FIRA DE PIACENZA. DELMES D'ONTINYENT, BIAR, PEGO I SENYORIA DE PEGO I OLIVA]	277
207. [CARTA D'AVÍS A CELSO PARAVASÍN PER LA FIRA DE REIS DE PIACENZA. BARONIA D'ALBERIC]	277
208. [CARTA D'AVÍS, ESCRITA EN ITALIÀ, A EMIGLIO HOMEDEO PER A LA FIRA DE PASQUA A PIACENZA. BARONIA D'ALBERIC]	278
209. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVASÍN PER A LA FIRA DE FEBRER A MEDINA DEL CAMPO. BARONIA D'ALBERIC. RAL DE LA SAL, SAGRA I SANET]	278
210. [CARTA D'AVÍS A DOMENICO DE LA TORRE I FRANCO BORGOLTO PER A LA FIRA DE PIACENZA, A L'AGOST]	279
211. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVASÍN PER A LA FIRA DE JUNY A MEDINA DEL CAMPO]	280
212. [CARTA D'AVÍS, ESCRITA EN ITALIÀ, A EMIGLIO HOMEDEO PER A LA FIRA D'AGOST DE PIACENZA. DELMES D'ONTINYENT, PEGO I OLIVA. BARONIA D'ALBERIC]	281
213. [FRANCÉS CRESPO FIRMA UN CRÈDIT A FERAMONTE PARAVASÍN PER A VALLADOLID]	282
214. [CARTA D'AVÍS A DOMENICO DE LA TORRE I FRANCO BORGOLTO, PER A LA FIRA DE TOTS SANTS DE PIACENZA. BARONIA D'ALBERIC]	282
215. [CARTA D'AVÍS A MUSIO PARAVASÍN PER A LA FIRA D'OCTUBRE A BURGOS. BARONIA D'ALBERIC, RAL DE LA SAL, DELMES DE XÀTIVA, ONTINYENT, BIAR I ALCOI]	283
SELECCIÓ DE LLETRES DE CANVI	285
SELECCIÓ DE LLETRES DE CANVI RELACIONADES AMB LA CARTA 29	285
SELECCIÓ DE LLETRES DE CANVI AMB ALTRES DESTINACIONS	288
<i>Índex onomàstic</i>	293
<i>Índex toponímic</i>	301

*f*onts històriques valencianes
58.